

MINUTES

**of the General Body Meeting of
NAGPUR UNIVERSITY TEACHERS' ASSOCIATION
held at 12.00 noon on SUNDAY, the
30 th November, 2003 at
Jagadamba Mahavidyalaya,
ACHALPUR.**

General Body of Nagpur University Teachers' Association met at 12.00 noon on Sunday, the **30 th November, 2003 at Jagadamba Mahavidyalaya, Achalpur** Prof. B.T.Deshmukh, President was in the chair. The membership numbers of the members present at the meeting are as follows :-

0044, 0048, 0058, 0072, 0090, 0101, 0108, 0112, 0131, 0137, 0154, 0190, 0252, 0302, 0380, 0389, 0409, 0496, 0557, 0559, 0662, 0687, 0723, 0724, 0772, 0774, 0775, 0797, 0892, 1113, 1122, 1177, 1261, 1340, 1368, 1382, 1393, 1395, 1424, 1430, 1433, 1485, 1492, 1525, 1532, 1611, 1629, 1753, 1781, 1792, 1820, 1899, 1965, 2038, 2046, 2048, 2103, 2107, 2108, 2120, 2136, 2137, 2138, 2290, 2317, 2319, 2322, 2325, 2326, 2340, 2344, 2350, 2352, 2362, 2375, 2414, 2439, 2524, 2569, 2575, 2590, 2592, 2603, 2617, 2813, 2865, 2866, 2913, 2940, 2950, 2999, 3237, 3240, 3341, 3344, 3351, 3377, 3384, 3432, 3446, 3451, 3462, 3480, 3498, 3512, 3520, 3566, 3612, 3619, 3632, 3750, 3840, 3852, 3853, 3856, 3870, 4019, 4076, 4085, 4120, 4121, 4336, 4346, 4380, 4498, 4499, 4501, 4504, 4600, 4633, 4635, 4674, 4742, 4743

Agenda of the General Body meeting was circulated on pages 97 to 104 of 2003 NUTA Bulletin. Additional Agenda was circulated to members as on page 96 of 2003 Ex-File.

**ITEM NO. 346 :
CONFIRMATION OF MINUTES :**

(A) CONFIRMED the minutes of the General Body meeting of Nagpur University Teachers' Association held at 12.00 noon on Sunday, the 27th April, 2003 at Lokmanya Tilak Mahavidyalaya, Wani

Notes :- 1) Copy of the minutes was Circulated on pages 45 to 49 of 2003 NUTA Bulletin.

2) Corrections, if any, were invited in the copy of the Minutes of the General Body Meeting of Nagpur University Teachers' Association held at 12.00 noon on Sunday, the 27th April, 2003 at Lokmanya Tilak Mahavidyalaya, Wani, vide No.CIM/14 Dated 16th June, 2003 published on page 58 of 2003 NUTA Bulletin. No correction was received.

(B) CONSIDERED and ADOPTED the Minutes of the Meeting of the teachers, affected by not counting the total service, if the number of years required in a feeder cader are less than those stipulated for placement in the next higher cader, held on Saturday, the 31st May, 2003, at Shikshak Bhavan, Amravati University, Campus, Amravati,

Notes :- 1) Copy of the minutes was Circulated on pages 88 & 89 of 2003 NUTA Bulletin.

2) Corrections, if any, were invited in the copy of the Minutes of the Meeting of the teachers, affected by not counting the total service, if the number of years required in a feeder cader are less than those stipulated for placement in the next higher cader, held on Saturday, the 31st May, 2003, at Shikshak Bhavan, Amravati University, Campus, Amravati, vide No.CIM/15 Dated 8th October, 2003 published on page 90 of 2003 NUTA Bulletin. No correction was received.

(C) CONSIDERED and ADOPTED the Minutes of the Meeting of the NET/SET affected teachers, held on Sunday, the 3rd March, 2002 at Bharatiya Mahavidyalaya, Amravati, at 4.15 pm,

Notes :- 1) Copy of the minutes was Circulated on pages 89 & 90 of 2003 NUTA Bulletin.

2) Corrections, if any, were invited in the copy of the Minutes of the Meeting of the NET/SET affected teachers, held on Sunday, the 3rd March, 2002 at Bharatiya Mahavidyalaya, Amravati, at 4.15 pm, vide No. CIM/15 Dated 8th October, 2003 published on page 90 of 2003 NUTA Bulletin. No correction was received.

विषय क्रमांक ३४६ (D) :

**प्रा. वासुदेवराव येनोरकर यांच्या दुःखद
निधनावहल शोकप्रस्ताव**

प्रा. वासुदेवराव येनोरकर यांच्या दुःखद निधनावहल प्रा. श्री. शंकरराव सांगळे यांनी मांडलेला पुढील शोकप्रस्ताव सम्मत करण्यात आला. :-

प्रा. वासुदेवराव वामनराव येनोरकर, नेहरु महाविद्यालय नेरपरसोपंत

“अकृषि विद्यापीठाशी संलग्नित अशासकीय अनुदानित कला, वाणिज्य, विज्ञान, विधी व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांच्या वेतनेत्तर अनुदानाबाबत...”

महाराष्ट्र शासन : उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग,

शासन निर्णय, क्रमांक एनजीसी २००३/(३५४/०३)/मशि-३,

मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई ४०० ०३२,

दिनांक : २३ सप्टेंबर, २००३

संदर्भ : १) शासन निर्णय, शिक्षण सेवायोजन आणि युवक सेवा विभाग, क्रमांक एनजीसी १२७९/१५७७९६-XXV, दिनांक ३.१०.१९७९.

२) शासन निर्णय, उच्च व तंत्र शिक्षण आणि सेवायोजन विभाग, क्रमांक बीयूसी १०८८/२०२९/मशि-३, दिनांक १०.१.१९९६.

शासन निर्णय :

अकृषि विद्यापीठांशी संलग्नित अशासकीय अनुदानित कला, वाणिज्य, विज्ञान, विधी व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांना उपरोक्त संदर्भ क्र. १ व २ अन्वये अनुदान योजना लागू केली आहे. शासन निर्णय, दिनांक ३.१०.१९७९ अन्वये लागू केलेल्या वेतनेत्तर अनुदान सूत्रात बदल करण्याचा प्रश्न शासनाच्या विचाराधीन होता. आता अशासकीय अनुदानित कला, वाणिज्य, विज्ञान, विधी व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील मान्य शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांच्या वेतनावर शासनाकडून महाविद्यालयाला जे वेतन अनुदान दिले जाते, त्या वेतन अनुदानाच्या ५ टक्के इतका निधी वेतनेत्तर अनुदान म्हणून देण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे.

हे आदेश वित्त विभागाच्या सहमतीने त्यांच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ११८३/सेवा-५, दिनांक २६.८.२००३ अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

(अं.अ. कारखानीस)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन”

जि. यवतमाळ यांचे २ जुलै २००३ रोजी अकाली दुःखद अपघाती निधन झाले. ते वाणिज्य विभागातील एक उत्कृष्ट शिक्षक व यवतमाळ जिल्हा नुटा कार्यकारीणीचे सदस्य होते. मृत्यू समयी त्यांचे वय ५४ वर्ष होते. त्यांचे कुटूंबीयाचे दुःखात नुटा संघटना सहभागी आहे.

शोक प्रस्ताव मांडणाऱ्या सदस्यांनी आपल्या भावना व्यक्त केल्या. अध्यक्षानी सुद्धा आपल्या भावना व्यक्त केल्या. सभेने दोन मिनिटे स्तब्ध उभे राहून दिवंगत सदस्यांना आपली आदरांजली वाहिली. सम्मत केलेल्या शोकप्रस्तावाची प्रत संघटनेच्या वतीने सचिव शोकाकुल कुटूंबीयांकडे पाठविली असे अध्यक्षांनी सांगितले.

ITEM NO. 347 : APPROVAL TO THE AUDITED STATEMENT.

CONSIDERED and APPROVED the Audited Balance Sheet and Income and Expenditure Account of the Association for the year ended on 31st March, 2003.

Notes : (i) *The copy of the Audited Balance Sheet and Income and Expenditure Account of the Association for the said Financial year was circulated on page 98 & 99 of 2003 NUTA Bulletin.*

(ii) *The Audited Balance Sheet and Income and Expenditure Account were placed before the General Body by Prof. S.A.Tiwari, Treasurer, on behalf of the Executive Committee.*

ITEM NO. 348 : STATEMENT ON FIXED SECURITIES POSITION :

Noted the Statement no. 14 showing the position of the Fixed Securities of the Association as on 31st March, 2003.

Note : (i) *Statement no.14 regarding the fixed securities of the Association as on 31st March, 2003, was circulated on page 100 of 2002 NUTA Bulletin.*

(ii) *The Statement showing the position of the Fixed Securities of the Association as on 31st March, 2003, was placed before the General Body by Prof. S.A.Tiwari, Treasurer, on behalf of the Executive Committee.*

ITEM NO. 349 : MOVEMENT RESOLUTION BY AIFUCTO

(A) CONSIDERED and ADOPTED the following Movement Resolution Approved at the 22nd Statutory Conference of AIFUCTO held in Mumbai from 20 to 22 Oct. 2003. :-

“The 22 nd Statutory Conference of AIFUCTO held in Mumbai from Oct. 20 to 22 hosted by Bombay University and College Teachers' Union and attended by delegates from all over the country and the leadership of FISE resolved to continue to develop awakeing among teachers, students, people to usher in a new era of sustainable development through education for all from Primary to University Level, Expressed serious concern at the apathy of the Government of India (GOI) towards the various Declarations of the UNO, UNESCO, ILO and others, called upon the GOI and State Governments to strengthen Public-funded education system and the research and development sector to ensure people's empowerment and self reliance. Concerned at the alarming situation of poverty, illiteracy, unemployment the conference gave the clarion call to educational workers and students to revolutionize the social change since policies like LPG under SAP at the dictates of WB-IMF-WTO had wrecked the social fabric with ever reducing avenues of equity with justice. Called for democratization of education system through "education for all" sustained with

due budgets for sectors like health, education. Employment to achieve sustainable national development, gender equality, regional balances, protection of minorities, democracy and secularism.

The conference **strongly denounced** the dangerous attempts at redefining the Indian nation from religious and obscurantist angles. India's secularism, cultural pluralism, unity in diversity, scientific temper are the pillars of democracy and sovereignty. Threats to this fabric be resisted.

Abandoning Constitutional responsibilities by the GOI through the withdrawal from public-funded education system from Primary to the University level had dangerous potential of re-colonization and ghettoisation of our beloved nation. **The conference rejected these policy profiles** and demanded their replacement by people-centered policies

Reiterated the immense importance of HE, R & D component and asked for minimum of 10% of GDP for education out of which 4 % be spent on HE, the intellectual power house of development. Proliferation of Self-financing institutes and courses, cross-border institutes, private universities all had ominous designs which would further strengthen elitism and edge out more students from Higher Education in India where 94% already stood edged out.

Emphasized the urgent need of replenishment of the whole university system including integration of research with teaching and extension through higher funding and not throwing it before the wolves of market forces.

Denounced legal creation of private universities in Chhattisgarh, foreign universities, freezing of grant, contractualization of appointments, undemocratic functioning of universities including tampering with the University Act/s erosion of academic autonomy of university system, gagging the voice of elected representatives. Developments in Karnataka, Kerala, HP, Haryana (specially Maharshi Dayanand University) and elsewhere were condemnable.

While seeking more funds for UGC., devolving more funds for about 220 state universities and about 12000 colleges as against the dismal 21 % allocation, the conference decried the attempts through NAAC to starve the institutions of higher learning yet in the making. **The conference decided to strongly oppose retrogressive and repressive policy shifts.**

Underlined the great importance of better standards, awakened students, the conference stressed on building up close relations with the students and their organizations.

Adopted slogans like; 1) Save Education; Save Nation; 2) Right to strike is Employees' fundamental Right; 3) Allocate 10% of GDP for Education; 4) Education for all; 5) GOI; implement Agreements of 5.9.98 and 6.10.99. These slogans along with others shall be the hub of our campaigns.

Decided to forge broad platform of all educational workers as well as students from KG to PG and to join broad based progressive fronts.

Decided to launch vigorous struggles **in solidarity with other Unions** to oppose the various Judgments coming from Supreme Court and High Courts against basic rights of people and also hike in fee-fund structure for students.

Decided to support and demand 20% INTERIM RELIEF and instituting 6 th Pay Commission for revision of pay scales as called by the Unions of employees. It was very genuine due to persistent escalation of cost of living. The conference also demanded the formation of UGC pay Review Committee concomitant with the 6 th Pay Commission for Central Government Em-

ployees. Also decided to intensify agitation for fulfillment of agreements on : Parity for DPEs and Librarians; CAS from 1.1.1996, Third Promotion, restoration of Professorship in Colleges and other issues. Also decided to campaign for and achieve parity scales and service conditions for the similarly situated teaching and other personnel in professional colleges imparting education in the fields of Engg., Technology, Medical, Management, IT, Pharmacy and other disciplines.

Satyagraha for justice shall include steps : 1) **Massive Morcha** in the Constituency of MHRD, Dr. M.M. Joshi at Allahabad would be held in the first fortnight of December. UP Federation of University and College Teachers' Organizations would play the pivotal role and other affiliates would send a good number of members to Allahabad to join protest.

2) **All forms of militant actions** like protest Strikes, Campus Dharans, Morchas, submission of Memoranda would be held on the day the National platform of Trade Unions gives the Call to oppose the judgments of Judiciary and the big onslaughts of imperialist globalization and dismantling of PSUs and other negative policies.

3) **One Day Nation wide Cease Work Call** would be given early next year with Massive Morchas, Rallies, Dharnas, at the State Head Quarters and University campuses. **There would be Total Education Bandh.** Date shall be decided by NEC.

4) The conference also authorized NEC to plan all other forms of direct actions to compel the MHRD to reverse anti-education policies and to comply with its commitments to give justice to the teachers."

(B) FURTHER RESOLVED that taking into consideration the Geographic area covered by NUTA, the medium of Communication being the NUTA Bulletin and the preparatory work, including the district contact meetings, involved in making such action **programme** a success, it will be possible for the teachers in NUTA jurisdiction to Join the One-day strike programme only if there is a notice of such action from AIFUCTO before at least about 8 weeks. In the absence of such notice period, all the NUTA units will undertake such action **programs** in support of the said strike as may be feasible, presidents secretaries and/or Executives of the respective Units are authorised accordingly

Note :- The above proposals at (A) and (B) were placed before the General Body by Dr. E.H.Kathale, on behalf of the Executive Committee.

ITEM NO. 350 :
MFUCTO RESOLUTION REGARDING GR
DATED 19 TH JULY 2003
ON CONTRACTUAL APPOINTMENTS

CONSIDERED and **ADOPTED** the following Resolution approved by the MFUCTO Executive Committee at its Meeting held on SUNDAY 3 rd August 2003 regarding GR dated 19th July 2003 on contractual appointments. :-

"1. Whereas the Government of Maharashtra by No. Meeting/2002/(91/2002)/EST-1, dated 25th July 2002 directed that 2/3 rds of the vacant posts of teachers in the Universities and Colleges viz. Lecturers, Readers, Professors and Principals falling under the Higher & Technical Education Department, be allowed to be filled in only on temporary basis and on contract for a maximum period of two years with their salaries being the starting basic pay of their respective scales; and

2. Whereas the MFUCTO at the meeting of its Executive committee held on 1st September 2002, after going through the provisions of the GR in its entirety and after

full deliberation, came to the unanimous conclusion that the system which could come into existence as a result of the said GR would be totally illegal and would lead to bringing down the status of Higher Education itself in the State of Maharashtra and further that the said system would militate against the existing provisions of the Statutes of the Universities in the State as also against the guidelines laid down by the University Grants commission leading to creating a number of new problems in the field of higher education; and

3. Whereas the MFUCTO came to the further conclusion that the said GR, in complete breach of the existing Statutes and ordinances of the Universities, by directing totally new eligibility for appointment of teachers, selection procedure, selection committee and service conditions for teachers in the Universities and colleges, was bound to create a new class of teachers and a discrimination between teachers who enjoyed otherwise identical salary and service conditions. The MFUCTO also came to the conclusion that it had become necessary to bring to the notice of the Government the great loss that the said experimentation of contractual appointments of teachers in the Universities and Colleges, would bring to higher education in the State, particularly after having already introduced the experiment of Shikshan Sevak in the Primary, Secondary and Higher Secondary levels in the State; and

4. Whereas the MFUCTO expressing its total opposition to the Government for attempting to break down the legally constituted existing system of higher education, called upon the Government to immediately withdraw the said GR; and

5. Whereas without introducing the qualification condition of NET/SET through proper constituted legal machinery, the Government had committed a blunder in respect of the NET/SET condition in the last 10-12 years affecting the fates of more than 6000 teachers, and by the said GR on contractual appointments, the Government was venturing on a new course of allowing the appointment of non- NET/SET teachers in total violation of the Ordinances and/or Statutes of the Universities assented to by the Governor of Maharashtra as the Chancellor of the Universities; and

6. Whereas the earlier Government order placing a ban on recruitment of teachers which was bad enough, was being withdrawn, it is uncharitable and shocking that while retracing the wrong steps taken in the past, the government should direct that the already existing posts be filled up on contractual basis and also think it fit to keep blocked 1/3 rd of the posts, which acts of the government are totally illegal; and

7. Whereas it cannot go unnoticed that the government's action of issuing the GR dated 25th July 2002 suggesting a new selection procedure and selection committee for contractual appointments of teachers in total violation of the provisions of Maharashtra Universities Act, 1994 and the existing statutes of the Universities, is a hasty and illconceived act; and

8. Whereas in case the Government did not withdraw the said GR, the MFUCTO decided to hold demonstration on 30th September 2002 at all the Universities in Maharashtra and submit a Memorandum to the Vice Chancellors to strictly go by the provisions of the Maharashtra Universities Act, 1994 and the existing University statutes in respect of eligibility of candidates, selection committee, selection procedure and service conditions and that in the meantime, on 2nd September 2002, the MFUCTO office bearers should meet all the Vice Chancellors of the Non-Agricultural Universities at Pune where the Vice Chancellors would be available and hold discussion in the matter; and

9. Whereas the MFUCTO was appreciative of the fact that the Government recognized the illegality of its action and announced a stay of the said contractual GR by a new order dated 4th September 2002 and the MFUCTO expected that the Government would come out with a new GR allowing the recruitment of teachers in the universities and colleges by filling up 100 percent of the vacant posts that existed before 1.1.1996 thus ensuring that all the lectures were conducted in the universities and colleges in the interest of the academic progress of the students; and

10. Whereas the MFUCTO is shocked to note that the government has come out with new GR no. sakirna/1002/(553/2002)/ASTH-1 dated 19th July 2003 by which the Government has directed appointment of Lecturers in the University and Colleges falling in the Higher & Technical Education Department, on contractual basis on consolidated salary which act amounts to a modification of the earlier GR dated 25th July 2002 in part without removing the illegalities inasmuch as the eligibility of teachers, selection procedures, selection committees and service conditions of teachers are in total violation of the provisions Maharashtra Universities Act, 1994, existing Statutes of the Universities assented to by the Governor as Chancellor, apart from breaching the guidelines of the University Grants commission; and

11. Whereas the new GR has further complicated the situation by more illegalities including permitting candidates without NET/SET qualification to be appointed in the posts of Lecturers in violation of GRs. For instance, in the past 10/12 years even when NET /SET was never made compulsory by legal instrument, the Government wrongfully insisted that the said NET/SET qualification was a compulsory entry point condition, and now by the new GR on contractual appointments, the Government is making prescriptions for appointment of teachers without NET/SET qualification though now through legal instrument as also by the judgments dated 15th/18th/20th February 2002 delivered at Aurangabad Bench of the Bombay High Court by their Lordships Justice Mr. B.H.Marlapalle, and Justice Mr. N.H.Patil and the Judgment dated 5th March 2002 delivered by their Lordships justice Mr. V.G.Palshikar and Justice Smt. Nishita Mhatre, NET/SET has become compulsory as entry point qualification condition for appointments of Lecturers; and

12. Whereas though under the law all appointment have to be made on the prescribed scales of pay applicable to the posts, the new GR dated 19th July by directing appointment of even fully qualified teachers on consolidated salary of Rs. 8,000/- on contract basis, will create a new situation in which even the reserved category teachers to be appointed now in reserved posts will be on consolidated salary, creating a discrimination against the provisions of the Constitution of India between teachers in the reserved category itself based on dates of appointments, viz prior to the present GR dated 19 th July 2003 and those appointed thereafter; and

13. This meeting of the Executive Committee of the MFUCTO Therefore resolves to express its strong resentment against the Government for its act of issuing the new GR dated 19th July 2003 in total violation of the provisions of the Maharashtra Universities Act, 1994, the existing Statutes of the Universities in the State assented to by the Governor as Chancellor of the Universities and the guidelines laid down by the University Grants Commission in respect of eligibility of candidates for appointment as Lecturers selection procedures, selection committee and service conditions, and expresses its strong considered opinion that the provisions of the GR will..

a) reduce the status of higher education in the state of Maharashtra and will lead to academic deterioration;

b) create discrimination between Lecturers;

c) Create new category of Lecturers with many new problems in the future; and

d) by keeping the damocles sword hanging over the heads of the teachers, the new GR will open the flood-gates for adoption of the practice of loot of the teaching community by some of the managements of the colleges who are ruthless and oppressive; and

14. The MFUCTO therefore calls upon the Government not to proceed with implementation of the new GR dated 19th July 2003 and the earlier GR dated 25th July 2002 but withdraw the same forthwith and replace them by a GR allowing recruitment of Lecturers in the Universities and Colleges on the basis of the provisions of the Maharashtra Universities Act, 1994, the existing statutes of the respective Universities made thereunder as also qualifications and pay scales laid down by the Central Government through the Union HRD Ministry and UGC and accepted by the Government of Maharashtra by GRs dated 13 th June 2000 and 18 th October 2001 as interpreted by the above-referred judgments delivered at the Hon'ble High Court Bench at Aurangabad and Mumbai."

Note :- The above proposal will be placed before the General Body by Prof. A.W.Dhage, on behalf of the Executive Committee.

विषय क्रमांक ३७१ :

नुटा बुलेटीनच्या रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिकेच्या प्रकाशनाबाबतचा अहवाल

(अ) नुटा बुलेटीन रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिका प्रकाशनाच्या कार्यपूर्तीबाबतचा पुढील अहवाल विचारात घेण्यात आला व सममत करण्यात आला. :-

अहवाल

(१) आमसभेने आपल्या रविवार, दिनांक ११ नोव्हेंबर २००१ रोजी झालेल्या बैठकीमध्ये विषय क्रमांक २९७ अन्वये सममत केलेल्या अहवालाच्या परिच्छेद ६ नुसार पुढील प्रमाणे निर्णय घेतले होते :- (अ) "नुटा बुलेटीन : रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिका : विशेषांक पहिला," विशेषांक दुसरा, विशेषांक तिसरा या क्रमाने सन २००१ मधील एकामागून एकच्या पृष्ठ क्रमांकानुसार हे अंक प्रकाशित करण्यात यावेत. (ब) विधान परिषदेतील निवडक चर्चेची अधिकृत प्रतिवेदने प्रकाशित करताना "नुटा बुलेटीन : रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिका : शब्दयुद्ध विशेषांक : भाग १," भाग २, भाग ३ या क्रमाने स्वतंत्र संकलन म्हणून या विशेषांकांना सुद्धा सन २००१ च्या नुटा बुलेटीनचेच पृष्ठ क्रमांक देण्यात यावेत. (क) संकलन सुविधा व पृष्ठ क्रमांकाची संदर्भ सुलभता लक्षात घेवून यापुढे एका मागून एक प्रकाशित होणाऱ्या या सर्व अंकांना सन २००१ च्या नुटा बुलेटीनचे पृष्ठ क्रमांक देण्यात येतील. (जरी ते प्रत्यक्ष पुढील वर्षात प्रकाशित करण्यात आले तरी) पृष्ठ क्रमांक जरी २००१ च्या नुटा बुलेटीनचे देण्यात आले तरी अंक प्रकाशित केल्याची तारीख व तो पोस्टात टाकल्याची तारीख मात्र प्रत्यक्षात जी असेल तीच असावी.

(२) नुटा बुलेटीनच्या रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिकेच्या संदर्भात उपरोक्त महत्वपूर्ण निर्णय सन २००१ च्या बैठकीत आमसभेने घेतल्यानंतर याबाबतच्या पृष्ठ क्रमांकांच्या योजनेचे नियोजन करण्यात आले. या नियोजनानुसार सन २००१ च्या नियमित नुटा बुलेटीनच्या प्रकाशनासाठी पृष्ठ क्रमांक १ ते ११२ राखून ठेवण्यात आले. पृष्ठ ११३ पासून तर पृष्ठ क्रमांक ६०० पर्यंतची पृष्ठे (सन २००१ चे नुटा बुलेटीन) विशेषांकांसाठी राखून ठेवावी असा निर्णय घेण्यात आला. ६०१ च्या पुढील पृष्ठ क्रमांक (सन २००१ चे नुटा बुलेटीन) हे शब्द युद्ध विशेषांकाना द्यावे असे ठरले.

(३) रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिकेच्या प्रकाशनातील विशेषांकांच्या प्रकाशनाबाबत पुढील प्रमाणे कार्यवाही करण्यात आली. :- विशेषांक पहिला : दिनांक १५ ऑक्टोबर, २००१ रोजी "महाराष्ट्र विद्यापीठ अधिनियम १९९४ - विशेषांक" म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक दुसरा : दिनांक १५ नोव्हेंबर, २००१ रोजी "नुटा बुलेटीन" (१९७६ ते २०००) अनुक्रमणिका - विशेषांक" म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक तिसरा : दिनांक १५ नोव्हेंबर, २००१ रोजी "शिक्षणाचे वाटोळेकरण

- विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक चौथा : दिनांक १५ फेब्रुवारी, २००२ रोजी “नेट/सेट - विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक पाचवा : दिनांक १ ऑगस्ट, २००२ रोजी “वैद्यकीय खर्चाची प्रतिपूर्ती सुविधा विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक सहावा : दिनांक १५ ऑक्टोबर, २००२ रोजी “सेवा निवृत्तीवेतन व उपदान योजना विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक सातवा : दिनांक १५ नोव्हेंबर, २००२ रोजी “रजा प्रवास सवलत विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक आठवा : दिनांक १ फेब्रुवारी, २००३ रोजी “वेतन अनुदान व्यवस्था विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक नववा : दिनांक १ जुलै, २००३ रोजी “संघटना - संस्थापना विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक दहावा : दिनांक १ सप्टेंबर, २००३ रोजी “महत्त्वपूर्ण दस्तऐवज विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला. विशेषांक अकरावा : दिनांक १५ सप्टेंबर, २००३ रोजी “नेट/सेट (दुसरा) विशेषांक” म्हणून प्रकाशित करण्यात आला.

(४) नुटा बुलेटीनच्या रौप्य महोत्सवी प्रकाशनातील शब्द-युद्ध विशेषांक (संघटनेच्या अध्यक्षांनी व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी विधानपरिषद सदस्य या नात्याने विधानपरिषदेत घडवून आणलेल्या चर्चेवरील, उपस्थित केलेल्या प्रश्नांवरील, कार्यवाहीची निवडक अधिकृत प्रतिवेदने समाविष्ट असलेल्या) मालिकेच्या प्रकाशनाबाबत पुढील प्रमाणे कार्यवाही करण्यात आली. :- शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग एक : दिनांक १५ डिसेंबर, २००१ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग दोन : दिनांक १ मार्च, २००२ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग तीन : दिनांक १५ ऑगस्ट, २००२ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग चार : दिनांक १५ सप्टेंबर, २००२ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग पाच : दिनांक १ ऑक्टोबर, २००२ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग सहा : दिनांक १ नोव्हेंबर, २००२ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग सात : दिनांक १ मार्च, २००३ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग आठ : दिनांक १५ जून, २००३ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग नऊ : दिनांक १ ऑगस्ट, २००३ रोजी प्रकाशित करण्यात आला. शब्द-युद्ध विशेषांक : भाग दहा : दिनांक १५ ऑगस्ट, २००३ रोजी प्रकाशित करण्यात आला.

(५) पुढे करावयाच्या कार्यवाहीबाबत असे नमुद करण्यात येते की शब्द-युद्ध विशेषांकांचे पुढील भाग व त्यानंतर अनुक्रमणिका देऊन शब्द युद्ध विशेषांक मालिकेचे कामसुद्धा संपुष्टात येईल.

(६) हे काम संपुष्टात आल्याबरोबर या सर्व विशेषांकातील मजकूर व त्यासोबतच सन १९९५ ते सन २००३ पर्यंतचा नुटा बुलेटीनमध्ये प्रकाशित करण्यात आलेला सर्व मजकूर समाविष्ट असलेली संगणकिय सी.डी. प्रत्येक जिल्हा युनिटला उपलब्ध करून देण्याचे ठरविण्यात येते.

(ब) रौप्य महोत्सवी विशेषांक मालिकेच्या प्रकाशनाची जी जबाबदारी प्रकाशक श्री.प्रा.सुशील काळमेघ, मुख्य संपादक श्री. प्रा. अनिल सोमवंशी, संपादक श्री. प्रा. सुभाष गवई यांनी यशस्वीपणे पार पाडली/पार पाडत आहेत त्याबद्दल ते अभिनंदनास पात्र आहेत, या अध्यक्षांनी व्यक्त केलेल्या मताशी सभागृहाने सहमती व्यक्त केली.

Note :- The report at (A) was placed before the General Body by Prof. A.G.Somavanshi, on behalf of the Executive Committee.

विषय क्रमांक ३५२ :

वेतनेतर अनुदानाचा नवा शासन निर्णय

“अकृषि विद्यापीठाशी संलग्नित अशासकीय अनुदानित कला, वाणिज्य, विज्ञान, विधी व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांच्या वेतनेतर अनुदानाबाबत” या विषयावरील महाराष्ट्र शासनाने निर्गमित केलेला शासन निर्णय, क्रमांक एनजीसी २००३/(३५४/०३)/मशी-३, विचारात घेण्यात आला व त्यावर प्रा. शंकरराव सांगळे यांनी मांडलेला पुढील ठराव **सम्मत करण्यात आला**:-

१. विज्ञान महाविद्यालयाला एकूण आस्थापना खर्चाच्या १८ टक्के, विज्ञान विद्याशाखेसोबत इतरही विद्याशाखा असतील तर अशा महाविद्यालयाला १५ टक्के, विज्ञान शाखेशिवाय इतर विद्याशाखा असलेल्या महाविद्यालयांना

१२ टक्के, वेतनेतर अनुदान अनुज्ञेय ठरविणाऱ्या ३.१०.१९७९ च्या शासननिर्णयात शासनाने एकाएकी व एकतर्फी बदल केला असून आता सरसकट “वेतन अनुदानाच्या फक्त ५ टक्के” वेतनेतर अनुदान अनुज्ञेय ठरविणारा २३ सप्टेंबर २००३ रोजीचा शासन निर्णय निर्गमित केलेला आहे. वेतनेतर अनुदानाची केवळ टक्केवारीच कमी करण्यात आलेली नसून “वेतन अनुदानासह एकूण आस्थापना खर्चाच्या १८ टक्के, १५ टक्के, १२ टक्के” ही टक्केवारी बदलवून “वेतन अनुदानाच्या ५ टक्के” असा बदल करण्यात आलेला आहे. इतिहासाचे काटे उलटे फिरवणारी महाराष्ट्राच्या शैक्षणिक इतिहासातील ही तिव्रतर दुःखद घटना असून २३.९.२००३ रोजीचा शासन निर्णय तातडीने रद्द करण्यात यावा अशी मागणी ही सभा करीत आहे.

२. १९८१-८२ हे पायाभूत वर्ष मानून १०० वर असलेला ‘सर्व वस्तु’चा अखिल भारतीय घाऊक किमतीचा निर्देशांक (Whole sale price Index) १९९४-९५ मध्ये २७४.७ वर गेलेला असून सन २००२-०३ मध्ये तो ४०० च्या पुढे निघून गेलेला आहे. निर्देशांकामध्ये झालेली ही चौपट वाढ लक्षात घेता वेतनेतर अनुदानामध्ये “१८ टक्के, १५ टक्के, १२ टक्के” याऐवजी निदान दुप्पट टक्के वाढ करणे अपेक्षित असतांना शासनाने ते अनुदान ३ पटीहून कमी केलेले आहे याचा करावा तेवढा निषेध थोडाच आहे.

३. “विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, अमरावती व नागपूर विभाग” यांच्या संयुक्त आंदोलन कृती समितीने उभारलेल्या आंदोलनाला पाठिंबा देण्याचा निर्णय घेण्यात येत असून अशा पाठिंब्याची कृती म्हणून दिनांक ८ डिसेंबर रोजी सर्व शिक्षक आपल्या वर्गात जावून वर्गात किंवा वर्ग बंद पडल्यास वर्गाबाहेर “**अनुज्ञेय वेतनेतर अनुदान (सर्व स्तरावर) न देण्याच्या, त्यात कपात करण्याच्या शासननिर्णयातील अधमपणा**” या विषयावर आपल्या विद्यार्थ्यांना माहिती देतील. विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, संयुक्त आंदोलन कृती समितीतर्फे विधानभवनावर दिनांक ८ डिसेंबर २००३ रोजी निघणाऱ्या मोर्चांमध्ये शिक्षकांनी मोठ्या संख्येने सामील व्हावे असाही निर्णय घेण्यात येत आहे.

विषय क्रमांक ३५३ :

आचार्य पदवीधारकांच्या शोध प्रबंधाचा विषय, शोध कर्त्याचे नाव, पत्ता, मार्गदर्शकाचे नांव, पत्ता नुटा बुलेटीनमध्ये क्रमशः प्रकाशित करणे

प्रा. रा.वा.देवरकर हे अनुपस्थित असल्याने पुढील प्रस्ताव विचारात घेण्यात आला नाही. :-

आज ज्ञानाच्या कक्षा इतक्या विस्तारित झाल्या आहेत की, २-४ वर्षापूर्वी पदव्युत्तर परीक्षा उत्तीर्ण झालेल्या प्राध्यापकाला ते ज्या वर्गाला शिकवितात ते त्यांना तयारी केल्याशिवाय शिकविणे शक्य होत नाही व त्यांच्या प्रतिपादनात अनेक त्रुटी राहतात. त्यामुळे वर्गातील हुशार विद्यार्थी मागे पडतात, करिता प्राध्यापकांना त्यांच्या ज्ञानकक्षा अद्यावत राखण्याकरीता स्वाध्यायाची गरज वाटते. ते स्वाध्याय त्यांना जर शोध कार्याकडे मार्गस्त केल्यास उपयोगी ठरू शकतो. करिता शोधकर्त्याची नावे त्यांच्या विभागासह व मार्गदर्शकासह पत्ता देवून क्रमशः प्रकाशित करण्यास हरकत नसावी, जेणे करून शोधकर्त्याला त्यांच्याशी संपर्क साधता येईल.

विषय क्रमांक : ३५४

सभा व्यवस्थेबद्दल आभार :

कार्यकारी मंडळाच्या वतीने अध्यक्षांनी महाविद्यालयाचे प्राचार्य व स्थानिक शाखेच्या इतर प्राध्यापकांनी, जिल्हा नुटाचे अध्यक्ष, सचिव व सदस्य यांनी, ही सभा यशस्वी करण्यासाठी घेतलेल्या परिश्रमाबद्दल आणि दिलेल्या सहकार्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानले. शेवटी सर्व उपस्थित सदस्यांचे आभार मानून सभा संपली असे अध्यक्षांनी जाहीर केले.

स्वा / बी.टी.देशमुख
अध्यक्ष

स्वा / एकनाथ कठाळे
सचिव

*****

वेतनेत्तर अनुदान थकीतीविरुद्ध आंदोलन

मा. मुख्यमंत्र्यांनी दिलेला शब्द पाळल्या गेला पाहिजे

प्रा.बी.टी.देशमुख, विधानपरिषद सदस्य

१. महाराष्ट्र राज्याच्या मा. मुख्यमंत्र्यांनी बैठक आयोजित केली, चर्चा झाली, काही निर्णय करण्यात आले, काही आश्वासने देण्यात आली, विधानपरिषदेमध्ये त्यातील काही बाबी कबुलही करण्यात आल्या, त्यातील काही बाबींची प्रत्यक्ष अम्मलबजावणी सुद्धा करण्यात आली पण आता एकाएकी मुख्यमंत्री बदलले, शिक्षणमंत्री बदलले याचा फायदा घेऊन नोकरशाहीने आपला विषारी पान्हा पुन्हा मोकळा केला आहे. दिलेल्या शब्दांची (आश्वासनाची) अम्मलबजावणी करणे तर दूरच राहिले पण महाविद्यालयीन स्तरावर तीन पटीहून जास्त वेतनेत्तर अनुदान कमी करणारा एक शासननिर्णयच २३.९.२००३ रोजी शासनाने निर्गमित केलेला आहे. राज्याच्या मा. मुख्यमंत्र्यांनी, मुख्यमंत्री या नात्याने दिलेला शब्द पाळायचा की नाही याचा विचार स्वतः विद्यमान मुख्यमंत्र्यांनीच करावयाचा आहे.

२. वेतनेत्तर अनुदानासंदर्भात दिनांक ५.८.२००२ ला महाराष्ट्र राज्य शिक्षण संस्था व्यवस्थापन महामंडळाच्या माध्यमातून तत्कालीन अध्यक्ष स्व. श्री.गोविंदभाई श्रॉफ यांचे नेतृत्वात तत्कालीन मुख्यमंत्री श्री. विलासरावजी देशमुख यांनी एक बैठक आयोजित केली होती. शिक्षण मंत्री, अर्थमंत्री तथा त्यांच्या खात्याचे सचिव यांचे उपस्थितीत मुंबई येथे विधानभवनातील मुख्यमंत्र्यांच्या दालनात वेतनेत्तर अनुदानासंदर्भात सविस्तर चर्चा झाली होती. विदर्भातील संघटनांचे प्रतिनिधी या चर्चेला हजर होते. ह्या बैठकीतील चर्चेचे इतिवृत्त श्री. गोविंदभाई श्रॉफ यांनी ८ ऑगस्ट २००२ च्या पत्रान्वये मा. मुख्यमंत्री यांचेकडे पाठविले होते. या इतिवृत्तातील परिच्छेद १ मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की, "(1) At the outset the Hon'ble Chief Minister Unequivocally stated that Non-salary grant being a committed expenditure shall have to be paid in full" त्याच इतिवृत्तातील परिच्छेद ५ मध्ये असे नमूद आहे की, "(5) It was also agreed that remaining outstanding dues of non-salary grant up to year 2003, both of schools and colleges, would be provided for in the budget for the year 2003-2004." परंतु याप्रमाणे कोणतीच कार्यवाही आजपर्यंत झालेली नाही. महाविद्यालयांना अनुज्ञेय असलेल्या वेतनेत्तर अनुदानासंदर्भात दिनांक ५.८.२००२ च्या चर्चेच्या इतिवृत्तातील परिच्छेद ३.१ पुढील प्रमाणे आहे. :- "(3.1) As regards senior colleges, it was agreed that non-salary grant due up to 2001 will be paid at the earliest during the year 2002."

या सर्व बाबी "विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, संयुक्त आंदोलन कृती समिती अमरावती व नागपूर विभाग" या संघटनेच्या अध्यक्ष व कार्याध्यक्ष यांनी दिनांक २१ नोव्हेंबर २००३ रोजी एक निवेदन मा. मुख्यमंत्री यांना जिल्हाधिकारी अमरावती यांच्या मार्फत सादर करून त्यांच्या लक्षात आणून दिल्या आहेत. त्या निवेदनांत मागण्यांची यादी दिली आहे व आंदोलनाचा कार्यक्रम सुद्धा दिला आहे. २३.९.२००३ चा

शासननिर्णय त्वरीत मागे घ्यावा व १९९७-९८ पासूनचे वेतनेत्तर अनुदान (सर्व स्तरावरील) त्वरित अदा करावे ही त्यात प्रमुख मागणी आहे.

३. वेतनेत्तर अनुदानापोटी मार्च २००३ पर्यंत महाराष्ट्रातील सर्व संलग्न महाविद्यालयांची जवळजवळ १०० कोटी रुपयाच्यावर देणी थकित असून २००३-२००४ या वर्षात सुद्धा देय असलेल्या ३५ ते ४० कोटी रुपयाच्या वेतनेत्तर अनुदानापैकी १ रुपयाचे सुद्धा वेतनेत्तर अनुदान शासनाने अदा केलेले नाही. सन २००१-२००२ या वर्षामध्ये महाराष्ट्राच्या इतर भागात लक्षावधी रुपयाच्या वेतनेत्तर अनुदानाचे वाटप करण्यात आले पण विदर्भातील एकाही महाविद्यालयाला एका रुपयाचे सुद्धा वेतनेत्तर अनुदान अदा करण्यात आलेले नाही. अनुदानित माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळांना देय असलेल्या वेतनेत्तर अनुदानाची ३१ मार्च २००३ पावेतोची थकित असलेली रक्कम ३०९.७४ कोटी रुपये असून ३१ मार्च २००४ पावेतो ती ४१७ कोटी रुपये झालेली असेल.

४. मुंबई-पुणे या ठिकाणच्या मेडिकल इंजिनिअरिंग कॉलेजची वेतनेत्तर खर्च भागविण्याची क्षमता डोळ्यापुढे ठेवून व त्या क्षमतेची तुलना महाराष्ट्राच्या इतर भागांशी व इतर विद्याशाखांशी करून महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागातील उच्च शिक्षणाच्या व्यवस्थेवर २३.९.२००३ च्या शासननिर्णयाने जबरदस्त आघात केलेला आहे. विशेषतः विदर्भ, मराठवाड्यासारख्या अनुशेषग्रस्त भागात त्यामुळे महाविद्यालयांना मोठ्याच कठीण प्रसंगाला तोंड द्यावे लागत आहे, लागणार आहे. वेतनेत्तर अनुदान न मिळाल्यामुळे विदर्भातील अनेक महाविद्यालयांची विजेची व टेलिफोनची विले थकलेली आहेत. अनेक महाविद्यालयांना कराचा भरणा न करता आल्यामुळे जप्तीच्या नोटीसा प्राप्त झाल्या आहेत. विज्ञान महाविद्यालयात प्रयोग शाळा साहित्याचा तुटवडा पडला आहे. परिणामी महाविद्यालयाचा शैक्षणिक दर्जा खालावत आहे, ही गोष्ट "प्राचार्य फोरम, अमरावती विद्यापीठ, अमरावती" यांनी २२.४.२००३ रोजी मा. उच्च शिक्षण मंत्री यांना सहसंचालक, उच्च शिक्षण अमरावती, यांच्यामार्फत एक निवेदन पाठवून लक्षात आणून दिलेली असतांना याबाबत कोणतीही कारवाई करण्यात आली नाही.

५. सन २००२-०३ या वर्षात महाविद्यालयाच्या वेतनेत्तर अनुदानासाठी उपलब्ध असलेल्या एकूण रुपये १३.६३ कोटी एवढ्या तरतुदीपैकी अमरावती विभागासाठी १.६१ कोटी एवढी तरतूद संचालक, उच्च शिक्षण यांनी सहसंचालक उच्च शिक्षण अमरावती विभाग यांना अदा करण्यासाठी ठेवली होती. परंतु या रकमेपैकी एक रुपयासुद्धा महाविद्यालयांना अंतिमरित्या वितरित करण्यात आला नाही ही अत्यंत भेदभावपूर्ण व पक्षपाती वागणूक म्हणावी लागेल.

६. वेतनेत्तर अनुदान पूर्णपणे वितरित केल्या जात नाही हे जेवढे खरे आहे तेवढेच वितरित करतांना महाराष्ट्राच्या विविध जिल्ह्यांमध्ये ते अत्यंत विषम पद्धतीने वितरित केल्या जाते हेही खरे आहे. बलवान जिल्हे मोठ्या प्रमाणात निधी ओढून नेतात व अनुशेषग्रस्त भागाला अशा निधीपासून

गेल्या चार दशकांत, सूत्रबद्ध नियोजन आणि प्रभावी धोरणे यांमुळे महाराष्ट्राने विविध श्रेत्रांत विस्तृत प्रगती केली आहे. या विकासाचा लाभ राज्याचे विविध विभाग आणि तेथील वेगवेगळ्या सामाजिक स्तरांवरील जनता यांना समप्रमाणात मिळू शकलेला नाही, ही दुर्दैवाची बाब आहे.

- महाराष्ट्र राज्याचे अर्थमंत्री श्री. जयंत पाटील

लोकांना मिळणाऱ्या संधीचा परीघ मोठा करण्याची प्रक्रिया अशी मानवी विकासाची व्याख्या करण्यात आली आहे. यापैकी दीर्घ आणि निरोगी जीवन जगण्याच्या, शिक्षण मिळवण्याच्या आणि चांगले राहणीमान उपभोगण्याच्या संधी महत्वाच्या आहेत. त्याबरोबर राजकीय स्वातंत्र्य, मानवी हक्कांचे रक्षण आणि स्वत्वाची जपणूक हे हक्कही सर्वांना मिळावेत अशी इथे अपेक्षा आहे. - (अहवालाचे पृष्ठ १ पहा)

वंचित ठेवले जाते. महाराष्ट्र राज्य शिक्षण संस्था व्यवस्थापन महामंडळाचे तत्कालीन अध्यक्ष श्री गोविंदभाई श्रॉफ यांनी मा. मुख्यमंत्र्यांना ४ सप्टेंबर २००२ रोजी एक पत्र लिहून ही गोष्ट ठसठशीतपणे लक्षात आणून दिली होती. आपल्या या पत्रासोबत सहपत्र ३ मध्ये त्यांनी याबाबतची अधिकृत आकडेवारी नमूद केली असून ती मन विपणन करणारी आहे. या अधिकृत आकडेवारीनुसार १९९५-९६ ते १९९९-२००० या पाच वर्षांमध्ये शालेय शिक्षण विभागाने एकूण ३२०० लक्ष रुपयांचा जो तुटपूजा निधी वेतनेत्तर अनुदान म्हणून वितरित केला, त्यापैकी मराठवाड्याच्या वाट्याला ५९८ लक्ष रुपये व विदर्भाच्या वाट्याला फक्त ५०६ लक्ष रुपये एवढाच निधी आला व २०९५ लक्ष रुपये उर्वरित महाराष्ट्राने ओढून नेले.

७. सातत्याने होणाऱ्या या अन्यायाच्या संतापातुन व मुख्यमंत्र्यांनी दिलेला शब्दसुद्धा पाळला जात नाही, त्याच्या उलट कृती मात्र तत्परतेने केली जाते याबद्दलच्या क्षोभातुन विदर्भ व मराठवाड्याच्या शिक्षण क्षेत्रामध्ये तीव्र असंतोषाचे वातावरण निर्माण झालेले आहे. विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, संयुक्त आंदोलन कृती समिती अमरावती व नागपूर विभाग या संघटनेच्या विदर्भस्तरीय कृती समितीने विदर्भातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये तीव्र आंदोलन करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. त्या आंदोलनाचे स्वरूप खालील प्रमाणे आहे. :-

१) दिनांक ८ डिसेंबर २००३ ला नागपूर विधिमंडळ अधिवेशनाचे पहिल्या दिवशी विदर्भातील सर्व शाळा महाविद्यालये बंद ठेवण्यात येतील. नागपूर शहरातील शाळा बंद ठेवण्यात येऊन तेथील विद्यार्थी शिक्षक रस्त्यावर येऊन प्रार्थना इत्यादी उपक्रम करतील.

२) तसेच दिनांक ८ डिसेंबर, २००३ रोजी नागपूर येथे विधान भवनावर मोर्चा नेऊन आंदोलन कृती समिती तर्फे मा. मुख्यमंत्री महोदय यांना निवेदन देण्यात येईल.

त्याचप्रमाणे शासनाने समस्यांचे निराकरणासाठी कुठलेही ठोस पाऊल न उचलल्यास आंदोलनाचा पुढील व अधिक तीव्र टप्पा घेण्यात येईल.

३) फेब्रुवारी/मार्च, २००४ मध्ये राज्य शिक्षण मंडळातर्फे इयत्ता १० वी १२ वीच्या तसेच विद्यापीठाच्या उन्हाळी परीक्षांसाठी कुठल्याही प्रकारे इमारती उपलब्ध करून देण्यात येणार नाहीत.

८. वेतनेत्तर अनुदानाच्या विरोधातील ही लढाई विदर्भात किंवा मराठवाड्यातच कां उभी होते? मराठवाड्याचे श्री. गोविंदभाई श्रॉफ किंवा

विदर्भाचे श्री. वसंतराव धोत्रे यांनाच ही जबाबदारी का पार पाडावी लागते? याबाबतचे उत्तर एकदा जाहीरपणे सांगण्याची आवश्यकता आहे. पहिले महत्वाचे कारण असे की महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीनंतर गेल्या ५० वर्षांत महाराष्ट्राच्या सर्व भागांचा समतोल विकास झालेला नाही. दरडोई उत्पन्न हा विकासाचा एक महत्त्वपूर्ण मापदंड समजला जातो. उत्पन्न ही बाब सेवा किंवा वस्तू खरेदी करण्याची त्या व्यक्तीची क्षमता दाखवित असते. “महाराष्ट्राची आर्थिक पहाणी” या राज्यशासनाच्या नियोजन विभागाने प्रसिद्ध केलेल्या अधिकृत प्रकाशनातील आकडेवारी असे दाखविते की सन २००१-२००२ मध्ये महाराष्ट्रातील व्यक्तीचे सरासरी दरडोई उत्पन्न चालू किमतीनुसार (At current prices) रुपये २४७३६ आहे. मराठवाड्यातील व अमरावती विभागातील सर्व जिल्हे या राज्यसरासरीच्या खाली आहेत. नागपूर विभागातील एक नागपूर सोडून इतर सर्व जिल्हे या राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. दरडोई उत्पन्नाची राज्यसरासरी रुपये २४७३६ असतांना पूर्णे जिल्ह्यामध्ये ती रुपये ३१७५३ आहे, गडचिरोलीमध्ये ती रुपये १२४४३ आहे, बुलढाण्यामध्ये ती रुपये १४३४० आहे, तर लातूरमध्ये ती रुपये १३५६१ आहे. वेतनेत्तर अनुदानात कपात करणे किंवा ते अदा न करणे या क्रियेचा फार मोठा तडाखा क्रयशक्तीची कमतरता असलेल्या मागास जिल्ह्यांना बसतो व त्यामुळे त्याविरोधात मोठी प्रतिक्रियासुद्धा त्या भागातून उमटते हे स्वाभाविकच म्हटले पाहिजे.

“संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम” (United Nations Development Programme) व भारत सरकारचे नियोजन आयोग यांच्या सहकार्याने महाराष्ट्र शासनाच्या नियोजन विभागाने “मानव विकास अहवाल महाराष्ट्र २००२” या नावाचे एक अधिकृत प्रकाशन २००२ मध्ये प्रकाशित केले आहे. दरडोई उत्पन्न या एका मापदंडाच्या आधारेच नव्हे तर मानवी विकास मोजण्याच्या विविध मापदंडानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील जिल्हे कसे मागास राहिलेले आहेत याचे पुरावे त्या अहवालात ठायी ठायी दिले आहेत. (त्याबाबतचा एक स्वतंत्र लेख याच अंकात अन्यत्र दिला आहे.) शासकीय निधीच्या आधारावर ज्यांनी आपला भरमसाठ विकास करवून घेतला व आपली क्रयशक्ती वाढवून घेतली त्यांना वेतनेत्तर अनुदानात २-४ रुपयाची कपात झाली तर काही फरक पडत नाही पण अशा क्रयशक्तीच्या अभावी ज्यांना फरक पडतो, त्या भागातून अशा कपातीला विरोध न झाला तर तो करंटेपणाच म्हणावा लागेल.

असा संताप विदर्भ मराठवाड्यातूनच व्यक्त होण्याचे आणखी एक

मानव विकास म्हणजे काय? शिक्षण, आरोग्य आणि उपजीविकेचे साधन या जीवनाच्या तीन महत्वाच्या पैलूंसाठी दिलेला लढा आणि त्यांची प्रत्यक्षात झालेली पूर्तता, यांचा मिलाफ म्हणजेच मानव विकास. जीवनातील या तीन महत्वाच्या घटकांसाठी सुरु असलेला संघर्ष हा एक दैनंदिन अनुभव असतो. एक व्यक्ती म्हणून हा लढा चालू असतोच, शिवाय समाज आणि राष्ट्राच्या पातळीवरही तो सुरु असतो.- (अहवालाचे पृष्ठ १ पहा)

मानवी स्थिती सुधारण्यासाठी शिक्षणाची नितांत आवश्यकता आहे. सामाजिक प्रगतीकडे नेणारी ही एक सक्षमीकरणाची प्रक्रिया आहे. मानवी भांडवलाच्या उभारणीमध्ये शिक्षणाची भूमिका अर्थशास्त्रज्ञांना महत्वाची वाटते. मानवी हक्कांविषयी जागरूक असलेल्यांना शिक्षण हा मूलभूत हक्क आहे, असे वाटते, तर शिक्षणामुळे जाणीवा रुंदावतात आणि व्यक्तीचा नागरी जीवनातला सहभाग वाढतो, - (अहवालाचे पृष्ठ ६९ पहा)

कारण म्हणजे एका बाजूला वेतनेत्तर अनुदान थकित ठेवणार व त्यानंतर नियमित वेतनेत्तर अनुदान किंवा थकित वेतनेत्तर अनुदानाचे वाटप करतांना ५ वर्षांत वाटप केलेल्या एकूण ३२०० लक्ष रुपयापैकी विदर्भाला ५०६ लक्ष रुपये, मराठवाड्याला ५९८ लक्ष रुपये व उर्वरित महाराष्ट्राला २०९५ लक्ष रुपये दिले जाणार असतील आणि या अत्यल्प रकमेच्या वाटपातसुद्धा अतिभव्य असा पक्षपात केला जात असेल तर त्याबाबतचा संतापसुद्धा विदर्भ मराठवाड्याने व्यक्त करू नये असे म्हणणे हे भावडेपणाचे आहे.

९. उपरोक्त आंदोलनाला महाराष्ट्राच्या सर्व भागांनी विशेषतः विदर्भ मराठवाड्याच्या सर्व स्तरातील घटकांनी पाठींबा दिला पाहिजे. नुटाच्या आमसभेने रविवार, दिनांक ३०.११.२००२ रोजी झालेल्या बैठकीत विषय क्रमांक ३५२ अन्वये लहान लहान तीन परिच्छेदाचा पाठिंब्याचा पुढील ठराव संमत केलेला आहे. :-

“१. विज्ञान महाविद्यालयाला एकूण आस्थापना खर्चाच्या १८ टक्के, विज्ञान विद्याशाखेसोबत इतरही विद्याशाखा असतील तर अशा महाविद्यालयाला १५ टक्के, विज्ञान शाखेशिवाय इतर विद्याशाखा असलेल्या महाविद्यालयांना १२ टक्के, वेतनेत्तर अनुदान अनुज्ञेय ठरविणाऱ्या ३.१०.१९७९ च्या शासननिर्णयात शासनाने एकाएकी व एकतर्फी बदल केला असून आता सरसकट “वेतन अनुदानाच्या फक्त ५ टक्के” वेतनेत्तर अनुदान अनुज्ञेय ठरविणारा २३ सप्टेंबर २००३ रोजीचा शासन निर्णय निर्गमित केलेला आहे. वेतनेत्तर अनुदानाची केवळ टक्केवारीच कमी करण्यात आलेली नसून “वेतन अनुदानासह एकूण आस्थापना खर्चाच्या १८ टक्के, १५ टक्के, १२ टक्के” ही टक्केवारी बदलवून “वेतन अनुदानाच्या ५ टक्के” असा बदल करण्यात आलेला आहे. इतिहासाचे काटे उलटे फिरवणारी महाराष्ट्राच्या शैक्षणिक इतिहासातील ही तिव्रतर दुःखद घटना असून २३.९.२००३ रोजीचा शासन निर्णय तातडीने रद्द करण्यात यावा अशी मागणी ही सभा करीत आहे.

२. १९८१-८२ हे पायाभूत वर्ष मानून १०० वर असलेला ‘सर्व वस्तु’चा अखिल भारतीय घाऊक किमतीचा निर्देशांक (Whole sale price Index) १९९४-९५ मध्ये २७४.७ वर गेलेला असून सन २००२-०३ मध्ये तो ४०० च्या पुढे निघून गेलेला आहे. निर्देशांकामध्ये झालेली ही चौपट वाढ लक्षात घेता वेतनेत्तर अनुदानामध्ये “१८ टक्के, १५ टक्के, १२ टक्के” याऐवजी निदान दुप्पट टक्के वाढ करणे अपेक्षित असतांना शासनाने ते अनुदान ३ पटीहून कमी केलेले आहे याचा करावा तेवढा निषेध थोडाच आहे.

३. “विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, अमरावती व नागपूर विभाग” यांच्या संयुक्त आंदोलन कृती समितीने उभारलेल्या आंदोलनाला पाठिंबा देण्याचा निर्णय घेण्यात येत असून अशा पाठिंब्याची कृती म्हणून दिनांक ८ डिसेंबर रोजी सर्व शिक्षक आपल्या वर्गात जावून वर्गात किंवा वर्ग बंद पडल्यास वर्गाबाहेर “अनुज्ञेय वेतनेत्तर अनुदान (सर्व स्तरावर) न देण्याच्या, त्यात कपात करण्याच्या शासननिर्णयातील अधमपणा” या विषयावर आपल्या विद्यार्थ्यांना माहिती देतील. विदर्भ शिक्षण संस्था व्यवस्थापन संघ, संयुक्त आंदोलन कृती समितीतर्फे विधानभवनावर दिनांक ८ डिसेंबर २००३ रोजी निघणाऱ्या मोर्चांमध्ये शिक्षकांनी मोठ्या संख्येने सामील व्हावे असाही निर्णय घेण्यात येत आहे.”

१०. ग्रामीण भागातील शिक्षणाच्या सद्यःस्थितीची कवडीची गंधवार्ता नसलेल्या मंत्रालयातील सनदी नोकरशाहीने आपल्या स्तरावर सर्व स्तरावरील वेतनेत्तर अनुदान बंद करण्याचे कपटी कारस्थान तयार केले, वाघमारे समितीच्या माध्यमातून नोव्हेंबर २००१ मध्ये अशी शिफारस करवून घेण्यात आली. काटकसरीच्या अनेक निर्णयामध्ये घुसाडून “राज्यातील अनुदानित प्राथमिक व माध्यमिक शाळांचे वेतनेत्तर अनुदान सन २००५ पर्यंत टप्प्याटप्प्याने पूर्णपणे बंद करण्याचा मंत्रिमंडळाकडून निर्णयसुद्धा करवून घेण्यात आला होता.” ग्रामीण भागातील गोरगरिवांच्या शिक्षणाला डसणाऱ्या सनदी नोकरशाहीरूपी नागाच्या फण्यातील विष श्री. गोविंदभाई श्रॉफ यांच्या सारख्या आदरणीय जेष्ठ नेत्यांनी तत्कालीन मा. मुख्यमंत्र्यांच्या ५.८.२००२ रोजी लक्षात आणून दिल्याबरोबर तत्कालीन मा. मुख्यमंत्र्यांनी तो निर्णय बदलला व त्यामुळेच “काटकसरीची उपाययोजना म्हणून शासनाने घेतलेल्या इतर अनेक निर्णयांपैकी हा एक निर्णय आहे, हे खरे आहे..... मात्र यासंदर्भातील कोणताही आदेश सामान्य प्रशासन विभागाने, वित्त विभागाने किंवा शिक्षण विभागाने निर्गमित केलेला नाही. त्यामुळे विद्यालयांचे वेतनेत्तर अनुदान शासन बंद करणार आहे वगैरे अशा प्रकारचा कोणताही आदेश निर्गमित केलेला नाही. उलटपक्षी १९९९ मार्च अखेरपर्यंतचे वेतनेत्तर अनुदान द्यावे असा निर्णय घेतला आहे.” असे स्पष्ट आश्वासन तत्कालीन शिक्षणमंत्री यांनी १८ डिसेंबर २००२ रोजी विधानपरिषदेत दिले. गेल्या वर्षभरात विधानपरिषदेत हा विषय १० ते १२ वेळा उपस्थित झाला. मंत्रिमंडळाने औपचारिक रित्या घेतलेला निर्णय रद्द केलेला नसतांना सभागृहामध्ये त्यापुढे जावून ठामपणे “त्या संदर्भातील निर्णय घेत असतांना सर्व संबंधितांशी चर्चा करूनच निर्णय घेतला जाईल. परंतु शासन हे वेतनेत्तर अनुदान बंद करणार नाही, हे निःसंदिग्ध शब्दात मी सांगू इच्छितो.” असे स्पष्ट आश्वासन शिक्षणमंत्र्यांनी दिले.

मानवी विकासाची प्रक्रिया जोम धरेल, तसे लोकांच्या जीवनमानात बदल घडून आणणारी एक आवश्यक यंत्रणा म्हणून शिक्षणाचे स्थान महत्वाचे राहिल. थोडक्यात सांगायचे, तर ‘शिक्षण’ हा एक कळीचा शब्द बनून राहिल.

- (अहवालाचे पृष्ठ ६९ पहा)

उच्च उत्पन्न असलेल्या राज्यांमध्ये महाराष्ट्राचा क्रमांक वरचा लागतो हे खरे असले तरी मानव विकास निर्देशांकाच्या संदर्भात मात्र महाराष्ट्राचा क्रमांक खाली घसरलेला आढळून येतो. याचे कारण असे की, उच्च दरडोई उत्पन्नामुळे तितकाच उच्च मानव विकास झाला आहे, असे दिसत नाही.

(अहवालाचे पृष्ठ ११५ पहा)

११. परंतु शिक्षणमंत्री बदलले, मा. मुख्यमंत्री बदलले, याचा फायदा घेऊन नोकरशाहीने आपला विपारी फणा पुन्हा बाहेर काढला आहे. महात्मा ज्योतिबा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, कर्मवीर भाऊराव पाटील, डॉ. पंजाबराव देशमुख यांच्यासारख्या थोर समाजसेवकांनी उभ्या केलेल्या महाराष्ट्रातील शिक्षण व्यवस्थेच्या गळ्यालाच ते दंश करू पहात आहेत. गोविंदभाई श्रॉफ यांच्या नेतृत्वाखालील शिष्टमंडळासोबत तत्कालीन मुख्यमंत्र्यांनी घेतलेल्या निर्णयामुळे जळफळाट झालेल्या नोकरशाहीने या विपारी प्रयत्नांचा भाग म्हणून सन २००३-०४ च्या अंदाजपत्रकात महाविद्यालयीन वेतनेत्तर अनुदानासाठी १ रुपयाची सुद्धा तरतुद रहाणार नाही याची व्यवस्था प्रथम केली व त्यानंतर या प्रयत्नांचा भाग म्हणून बंद करता येत नाही तर महाविद्यालयांच्या वेतनेत्तर अनुदानामध्ये उच्च शिक्षण स्तरावर ६५ ते ७५ टक्के कपात करणारा २३.९.२००३ चा शासन निर्णय आता निर्गमित केला आहे. यांचा अर्थ असा की, १०० रुपये आस्थापना खर्च असलेल्या विज्ञान महाविद्यालयाला १९८९-८२ मध्ये १८ रुपये वेतनेत्तर अनुदान मिळाले असते. २००३ मध्ये निर्देशांक चार पटीच्या वर वाढल्यामुळे जे वेतनेत्तर अनुदान किमान ७६ रुपये मिळायला हवे होते. ते २३.९.२००३ च्या शासन निर्णयामुळे फक्त ५ रुपये मिळेल. माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळांचे ३०० ते ४०० कोटी रुपयाचे वेतनेत्तर अनुदान थकित ठेवल्याबद्दल नोकरशाहीने लाजेने आपली मान, झेंडा अर्धा खाली झुकवितात तशी, अर्धी खाली झुकविली पाहिजे, तर १९९८-९९ ते २००२-२००३ पर्यंतच्या कालखंडात प्राथमिक शिक्षणासाठी देय असलेल्या वेतनेत्तर अनुदानापोटी १ रुपयासुद्धा अदा करण्यात आला नाही याबद्दल याच नोकरशाहीच्या मानेचा झेंडा पूर्णपणे खाली झुकला पाहिजे.

१२. विपारी पान्ढ्याने भरलेली नोकरशाही याबाबतचे निर्णय घेणार की आमचे राज्यकर्ते याबाबतचा निर्णय घेणार? हे एकदा स्पष्ट झाले पाहिजे. राज्यकर्त्यांच्या ही गोष्ट लक्षात आणून देण्याचा प्रयत्न समाजाच्या सर्व घटकांनी करण्याची गरज आहे. राजकीय नेतृत्वाच्या ही गोष्ट लक्षात येणारच नाही असे मानण्याचे काहीही कारण नाही. “शिक्षण, आरोग्य आणि उपजीविकेचे साधन या जीवनाच्या तीन महत्त्वाच्या पैलूंसाठी दिलेला लढा आणि त्यांची प्रत्यक्षात झालेली पूर्तता, यांचा मिलाफ म्हणजे मानव विकास” अशी मानव विकासाची एक व्याख्या केली जाते. जीवनातील या तीन महत्त्वाच्या घटकांसाठी सुरू असलेला संघर्ष हा एक दैनंदिन अनुभव असतो. एक व्यक्ती म्हणून हा लढा चालू असतोच, शिवाय समाज आणि राष्ट्राच्या पातळीवरही तो सुरू असतो. प्रत्येक जागरूक व्यक्तीने या लढ्यातील आपला सहभाग शोधला पाहिजे व तो यथाशक्ती पार पाडला

पाहिजे. “लोकांना मिळणाऱ्या संधीचा परीघ मोठा करण्याची प्रक्रिया” अशी मानवी विकासाची दुसरी एक व्याख्या करण्यात आली आहे. यापैकी शिक्षण मिळविण्याची संधी सर्वात प्रथम व सर्वात महत्त्वाची, त्याबरोबर दीर्घ आणि निरोगी जीवन जगण्याची व चांगले राहणीमान उपभोगण्याची संधी, त्यांच्या मागोमाग राजकीय स्वातंत्र्य, मानवी हक्कांचे रक्षण व स्वत्वाची जपणूक या संधीचा उल्लेख करता येईल. मानवी विकासातील सर्वात महत्त्वाची म्हणून वर्णिल्या गेलेल्या शिक्षण मिळविण्याच्या संधीसाठी आमच्या पूर्वपिढ्यांनी उपलब्ध करून दिलेल्या सोयीसुविधांमध्ये वाढ करून ती व्यवस्था समृद्ध स्वरूपात पुढच्या पिढीच्या स्वाधीन करण्याचे पुण्य आम्हाला मिळविता आले नाही तर निदान त्या सोईसुविधांची मोडतोड करून त्या पुढच्या पिढीच्या सुपूर्त करण्याच्या अपयशाचे पाप तरी आपल्या माथ्यावर येणार नाही या भावनेने या पिढीतील प्रत्येकाने या लढाईत सहभागी झाले पाहिजे.

No.CIM/16 : : Dated 15th December, 2003

**CORRECTION
in the copy of the Minutes
of the General Body Meeting of NUTA**

Copy of the Minutes of the General Body Meeting of NAGPUR UNIVERSITY TEACHERS' ASSOCIATION held at 12.00 noon on Sunday, the **30th November, 2003 at Jagadamba Mahavidyalaya, Achalpur** is circulated in this NUTA Bulletin. If you propose to suggest any Correction to the Minutes, it may be pointed out to the Secretary (Prof.E.H.Kathale, Secretary, NUTA, N-162 Reshim Bagh, Nagpur-440 009.) by letter within 10 days from the date of posting of this Bulletin.

It will not be possible for the Corrections received after the due date to be included in the List of Corrections for consideration.

Please send one copy of your letter to Prof. B.T.Deshmukh, President NUTA, 3 Subodh Colony, Near Vidarbha Mahavidyalaya, Amravati 444 604.

**Dr. E.H. Kathale
Secretary NUTA**

*****

संधीचा विस्तार आणि कौशल्याची वाढ यावर मानव विकास अवलंबून असतो, या मधले गृहीतक असे आहे की, शिक्षणाचा प्रत्येक टप्पा हा व्यक्तीला अधिकाधिक क्षमतेकडे नेतो, कारण एकेका पायरीवर मनुष्य नवनवीन गोष्टी आत्मसात करत असतो. आणखी एक गृहीतक असे आहे की, शिक्षणामुळे माणसाला आपल्यासमोर असणाऱ्या पर्यायांमधून नेमकी कशाची निवड करावी, त्याचे भान येते. - (अहवालाचे पृष्ठ ६९ पहा)

मानव विकास अहवाल

महाराष्ट्र २००२

(उपरोक्त अधिकृत प्रकाशनाची तोंडओळख करून देणारे पुढील परिच्छेद १३ ते २९ लेखाचा उर्वरित भाग म्हणून दिले आहेत.)

१३. “संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम” (United Nations Development Programme) व भारत सरकारचे नियोजन आयोग यांच्या सहकार्याने महाराष्ट्र शासनाच्या नियोजन विभागाने “मानव विकास अहवाल महाराष्ट्र २००२” या नावाने एक अधिकृत प्रकाशन २००२ मध्ये प्रकाशित (यापुढे उल्लेख ‘अहवाल’ असा) केले असून दरडोई उत्पन्न या एका मापदंडाच्या आधारेच नव्हे तर मानवी विकास मोजण्याच्या विविध मापदंडानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील जिल्हे कसे मागास राहिलेले आहेत याचे पुरावे ठायी ठायी दिले आहेत. विशेष लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट अशी की ज्या वर्षी महाराष्ट्र शासनाने हा अहवाल प्रकाशित केला त्यावर्षात शाळा, महाविद्यालयांचे ३०० ते ४०० कोटी रुपयाचे देय वेतनेत्तर अनुदान शासनाने थकित ठेवले होते व ते आजही अदा केलेले नाही, थकितच आहे.

१४. या अहवालामध्ये सुरुवातीलाच महाराष्ट्र राज्याचे अर्थमंत्री श्री. जयंत पाटील यांचा एक संदेश मुद्रित करण्यात आला असून त्या संदेशाचे पहिलेच वाक्य पुढील प्रमाणे आहे. :-

“गेल्या चार दशकांत, सूत्रबद्ध नियोजन आणि प्रभावी धोरणे यामुळे महाराष्ट्राने विविध क्षेत्रांत विस्तृत प्रगती केली आहे. या विकासाचा लाभ राज्याचे विविध विभाग आणि तेथील वेगवेगळ्या सामाजिक स्तरांवरील जनता यांना समप्रमाणात मिळू शकलेला नाही, ही दुर्दैवाची बाब आहे.”

विकासाचा लाभ सर्व भागांना समप्रमाणात मिळाला नाही पण वेतनेत्तर अनुदानाच्या थकितेचा व कपातीचा ‘लाभ’ मात्र मागास भागांना भरपूर मोठ्या प्रमाणात नव्हे विषम प्रमाणात मिळत आहे, मिळाला आहे.

१५. प्रादेशिक असमतोलाबाबतचा कबुली जबाब केवळ महाराष्ट्राच्या अर्थमंत्र्यांनी आपल्या संदेशात दिला आहे असे नव्हे तर भारताच्या योजना आयोगाचे एक सदस्य श्री. कमालुद्दीन अहमद यांनीसुद्धा महाराष्ट्रातील प्रादेशिक असमतोलाबाबत आपल्या संदेशात पुढील निरीक्षण नोंदविले आहे. :-

“महाराष्ट्राचा अनुभव इतरांपेक्षा वेगळा आहे. राज्याचे दरडोई उत्पन्न देशाच्या दरडोई उत्पन्नापेक्षा ४० टक्के अधिक असले तरी दरडोई उत्पन्न व दारिद्र्याच्या प्रमाणात राज्यात फार मोठी प्रादेशिक असमानता आढळते. ही असमानता या अहवालात दाखविण्यात आली असून ती प्रामुख्याने साधनसामग्रीतील असमानतेमुळे निर्माण झाल्याचे दिसते. मराठवाडा आणि विदर्भ हे प्रामुख्याने शेतीप्रधान असून अवर्षणामुळे तेथील शेती उत्पन्नावर प्रतिकूल परिणाम झाल्याचा दिसतो. राज्यात प्रादेशिक असमतोल गुंतागुंतीचा असला तरी तो परिणामकारकपणे कमी करण्याकरिता शासनाने प्रयत्न

करणे आवश्यक आहे.”

१६. संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमाचे भारतातील स्थायी प्रतिनिधी ब्रॅण्डा गेल मॅक्सवीनी यांनी सदरहू अहवाल प्रकाशित केल्याबद्दल महाराष्ट्र शासनाची प्रशंसा तर केली, मात्र त्याबरोबरच आपल्या संदेशात प्रादेशिक असमतोलाबाबतचे निरीक्षण सुद्धा नोंदविले ते पुढील शब्दात :-

“महाराष्ट्राची सद्यस्थिती, प्रगती आणि आव्हाने तसेच दारिद्र्य निर्मूलन, चांगले राहणीमान आणि राज्यातील सर्वांगीण विकासाच्या दिशेने पुढील दिशा दर्शविण्याबाबत ‘महाराष्ट्र मानव विकास अहवाल २००२’ ची ‘संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम’ (युएनडीपी)च्या वतीने प्रशंसा व्यक्त करतांना मला आनंद होत आहे. या अहवालात मिळकत, रोजगार निर्मिती, गरिबी दूर करणे, प्रादेशिक असमतोल यांचे निर्मूलन, किमान मूलभूत सेवांची तरतूद, विकास कार्यक्रमांमध्ये लोकांचा सहभाग आणि मानव क्षमतेचा विकास, विशेषतः गरीब जनतेच्या क्षमतेचा विकास यांवर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.”

१७. या अहवालाच्या पहिल्याच प्रकरणामध्ये अगदी सुरुवातीलाच मानव विकास म्हणजे काय? त्याची व्याख्या देऊन ती संकल्पना पुढील शब्दात विशद केली आहे. :-

“मानव विकास म्हणजे काय? शिक्षण, आरोग्य आणि उपजीविकेचे साधन या जीवनाच्या तीन महत्त्वाच्या पैलूसाठी दिलेला लढा आणि त्यांची प्रत्यक्षात झालेली पूर्तता, यांचा मिलाफ म्हणजेच मानव विकास. जीवनातील या तीन महत्त्वाच्या घटकांसाठी सुरु असलेला संघर्ष हा एक दैनंदिन अनुभव असतो. एक व्यक्ती म्हणून हा लढा चालू असतोच, शिवाय समाज आणि राष्ट्राच्या पातळीवरही तो सुरु असतो. शालेय शिक्षण आरोग्यसेवा, जीवनमान, पोषाहार तसेच मिळकत यांची गोळाबेरीज म्हणजेच विकास प्रक्रिया. खरे तर आरोग्य, शिक्षण इत्यादी सेवांची गुणवत्ता आणि सहज उपलब्धता या आसाभोवती मानवी आयुष्य फिरते आहे. मिळकतीचा विचार करावयाचा झाला, तर ती नियमित, किमान जीवन जगण्याच्या विविध पर्यायांतून तुम्हाला निवड करावी लागते. मानवी विकासाची पातळी तेथेच निश्चित होते.” (अहवाल पृष्ठ १)

१८. मानवी विकासाचा अर्थ सांगतांना व्यक्तीला मिळणाऱ्या संधीचा परिघ मोठा करण्याची प्रक्रिया असा एक मानवी विकासाचा अर्थ पुढील शब्दात नमुद करण्यात आला आहे. :-

“लोकांना मिळणाऱ्या संधीचा परिघ मोठा करण्याची प्रक्रिया अशी मानवी विकासाची व्याख्या करण्यात आली आहे. यापैकी दीर्घ आणि

एका बाजूला शिक्षण या विषयाचे मानवी विकासामध्ये काय स्थान आहे याचे रसभरित वर्णन करणारे अहवाल प्रसिद्ध करायचे व दुसऱ्या बाजूला वेतनेत्तर अनुदानात ६५ ते ७५ टक्के कपात करणारे शासननिर्णय निर्गमित करावयाचे व त्याचवेळी प्राथमिक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक शाळांचे व महाविद्यालयांचे करोडो रुपयाचे अनुदान थकविण्याची कृती करावयाची हा केवढा मोठा विरोधाभास म्हणावा लागेल. - (लेखाचा परिच्छेद २८ पहा)

वर्तमानकालीन महाराष्ट्र हा विरोधाभास अलंकाराचा उत्तम नमुना

ठरू शकेल, एका बाजूला भरभराट तर दुसऱ्या

बाजूला जीवघेणी टंचाई,

(अहवालाचे पृष्ठ ६९ पहा)

१९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील किती कुटुंबांना 'पिण्याचे सुरक्षित पाणी' ही सुविधा उपलब्ध आहे? याचा निर्देशांक काढला असता राज्यसरासरी ६६.४९ टक्के एवढी येते. विदर्भातील सर्व जिल्हे हे या राज्यसरासरीच्या खाली आहेत व पूणे महसूली विभागातील सर्व जिल्हे हे राज्यसरासरीच्या वर आहेत. - (अहवालातील तक्ता ११६ पहा)

निरोगी जीवन जगण्याच्या, शिक्षण मिळवण्याच्या आणि चांगले राहणीमान उपभोगण्याच्या संधी महत्वाच्या आहेत. त्याबरोबर राजकीय स्वातंत्र्य, मानवी हक्कांचे रक्षण आणि स्वत्वाची जपणूक हे हक्कही सर्वांना मिळावेत अशी इथे अपेक्षा आहे. मानवी विकासातील मानवी हक्क संरक्षणामध्ये स्त्री-पुरुष समानता, आर्थिक समानता आणि सांस्कृतिक समानता अंतर्भूत आहेत. अन्न, पाणी, शिक्षण, आरोग्यसेवा आणि सुरक्षित पर्यावरणाचाही या हक्कांमध्ये समावेश होतो." (अहवाल पृष्ठ १)

१९. महाराष्ट्राच्या वेगवेगळ्या जिल्हांच्या विकासाचे वेगवेगळ्या पद्धतीने मोजमाप करून जिल्हावार विषमतेचे चित्र या अहवालामध्ये सर्व परीने रेखाटले आहे. प्रत्येक जिल्हातील दरडोई उत्पन्नाचे आकडे हा एक मापदंड या अहवालात वापरण्यात आला असून त्या मापदंडानुसार **अति गरिब, कनिष्ठ मध्यम, उच्च मध्यम आणि श्रीमंत अशा चार गटामध्ये महाराष्ट्रातील जिल्हांचे वर्गीकरण करण्यात आले आहे व असे नमुद करण्यात आले आहे की :-**

“या चर्चेतून राज्यातील जिल्हानिहाय विषमता कोणत्या थराला गेली आहे, ते स्पष्ट होते. समान आणि संतुलित विकासासाठी राज्याच्या ऐतिहासिक अनुशेषावर मात करणे जरूरीचे आहे. चौकट ४.५ मधून ते अधिक स्पष्ट होईल.” (अहवाल पृष्ठ ३६) चौकट ४.५ मध्ये “अनुशेषाच्या इतिहासाचा वारसा आणि त्याचे ओझे” तपशीलाने नमूद केले आहे.

२०. अहवालाच्या तक्ता क्रमांक १११ मध्ये राज्याचे चालू किंमतीनुसार १९९८-९९ या वर्षाचे दरडोई सरासरी उत्पन्न १५८०४ रुपये नमूद केले असून **नागपूर हा एक जिल्हा सोडला तर विदर्भातील सर्व जिल्हे राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. मराठवाड्यातील सर्वच्या सर्व जिल्हे राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. ३५ जिल्ह्यांमध्ये मराठवाड्यातील जालना हा जिल्हा सर्वात शेवटच्या म्हणजे ३५ व्या नंबरवर आहे. त्या जिल्ह्यात दरडोई सरासरी उत्पन्न ८०४९ रुपये आहे. अमरावती विभागातील सर्व जिल्हे राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. त्यात बुलढाणा हा जिल्हा सर्वात खाली असून तेथे दरडोई सरासरी उत्पन्न ८८४९ रुपये आहे. तेच यवतमाळ जिल्ह्यात ८९९० रुपये आहे. ३५ जिल्हांच्या या गुणवत्ता यादीत यवतमाळ २९ व्या क्रमांकावर असून बुलढाणा ३१ व्या क्रमांकावर आहे.**

२१. भारतातील उच्च उत्पन्न असलेल्या राज्यांमध्ये महाराष्ट्राचा वरचा क्रमांक लागतो हे खरे असले तरी प्रादेशिक असमतोलांमुळे मानव विकास निर्देशांकाच्या संदर्भात मात्र महाराष्ट्राचा क्रमांक बराच खाली घसरलेला आहे ही गोष्ट या अहवालात पृष्ठ ११५ वर पुढील शब्दात स्पष्ट केलेली आहे :-

“उच्च उत्पन्न असलेल्या राज्यांमध्ये महाराष्ट्राचा क्रमांक वरचा लागतो हे खरे असले तरी मानव विकास निर्देशांकाच्या संदर्भात मात्र महाराष्ट्राचा क्रमांक खाली घसरलेला आढळून येतो. याचे कारण असे की, उच्च

दरडोई उत्पन्नामुळे तितकाच उच्च मानव विकास झाला आहे, असे दिसत नाही. यात अनेक विपर्यस्त गोष्टी आढळतात. बऱ्याच मोठ्या प्रमाणावरील गरिबी, **मालमतेचे विषम वाटप आणि एकूणच खर्च करण्याच्या क्षमतेतील प्रचंड तफावत, मोठ्या प्रमाणावरील बेरोजगारी आणि विभागीय असमतोल या त्यातील प्रमुख गोष्टी आहेत.**”

२२. दरडोई सरासरी उत्पन्नाचा निर्देशांक हा केवळ आर्थिक विकासाच्या मोजमापाचा मापदंड म्हणून वापरता येईल. त्याशिवाय आणखी काही मापदंडाची भर घालून “**मानव विकास निर्देशांक**” तयार करण्याची कल्पना या अहवालाच्या पृष्ठ ११५ वर पुढील शब्दात मांडण्यात आली आहे.:-

“आर्थिक विकास आणि मानव विकास यातील समान सूत्र तपासताना तीन बाबींचा विचार करावा लागेल. साक्षरता व शाळेत घालवलेली किमान वर्षे, अर्भकांच्या मृत्यूचे प्रमाण, शिक्षण, आरोग्य पोषणाच्या संदर्भात वजन व उंचीसारखी मानववंशशास्त्रीय मोजमापे, या मापदंडांचा वापर करून महाराष्ट्रासाठी ‘मानव विकास निर्देशांक’ तयार करता येईल. त्याद्वारे विविध जिल्ह्यांमधील मानव विकासाची पातळी व पद्धत तपासून पाहता येईल.”

२३. दरडोई उत्पन्नाचा निर्देशांक, मानव विकास निर्देशांक, सुधारणा निर्देशांक, साक्षरता दराचा साध्यता निर्देशांक, आरोग्याच्या संदर्भात अर्भकांच्या मृत्यूचे प्रमाण दर्शविणारा निर्देशांक, पौष्टिक अन्न उपलब्धीचा निर्देशांक, कुपोषणाचा निर्देशांक अशा अनेक मापदंडांच्या व निर्देशांकांच्या आधारे कोणता जिल्हा विकसित आहे व कोणता जिल्हा अविकसित आहे हे या अहवालामध्ये ठसठशीतपणे दाखवून देण्यात आले आहे.

२४. महाराष्ट्राच्या सर्व जिल्ह्यात लोकांनी राहण्यासाठी बांधलेल्या घरांची गणना केली असता १९९१ च्या जनगणनेनुसार एकूण घरांची संख्या १,९८,३०,७३५ भरली. **या सर्व घरांची कच्चे घर, अर्ध पक्के घर व पक्के घर अशा तीन गटात विभागणी करण्यात आली.** यावरून तयार झालेला निर्देशांक हा मानवी विकास निर्देशांकाचा एक उपनिर्देशांक म्हणून वापरला तर महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यातील पक्क्या घरांची राज्य सरासरी ५७.९३ टक्के असून गडचिरोली जिल्ह्यामध्ये ती फक्त १८.६४ इतकी आहे. नागपूर, अमरावतीसह विदर्भातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये पक्क्या घरांची जिल्हासरासरी राज्यसरासरी पेक्षा कितीतरी कमी आहे. (अहवालाचे पृष्ठ २७३)

२५. १९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील किती कुटुंबांना ‘वीज’ ही सुविधा उपलब्ध आहे? याचा निर्देशांक काढला असता राज्यसरासरी ६९.४० टक्के एवढी येते. वर्धा, नागपूर व अमरावती हे तीन जिल्हे सोडले तर विदर्भ, मराठवाड्यातील इतर सर्व जिल्हे राज्यसरासरीच्या खाली आहेत. १९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील किती कुटुंबांना ‘पिण्याचे सुरक्षित पाणी’ ही सुविधा उपलब्ध आहे? याचा निर्देशांक काढला असता राज्यसरासरी ६८.४९ टक्के एवढी येते. **विदर्भातील सर्व**

१९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील किती कुटुंबांना ‘संडास’ ही सुविधा उपलब्ध आहे? याचा निर्देशांक काढला असता राज्यसरासरी २९.५६ टक्के एवढी येते. एक नागपूर जिल्हाचा अपवाद सोडला तर विदर्भ, मराठवाड्यातील इतर सर्व जिल्हे हे राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. - (अहवालातील तक्ता ११६ पहा)

जिल्हे हे या राज्यसरासरीच्या खाली आहेत व पूर्णे महसूली विभागातील सर्व जिल्हे हे राज्यसरासरीच्या वर आहेत. १९९१ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्रातील किती कुटुंबांना 'संडास' ही सुविधा उपलब्ध आहे? याचा निर्देशांक काढला असता राज्यसरासरी २९.५६ टक्के एवढी येते. एक नागपूर जिल्ह्याचा अपवाद सोडला तर विदर्भ, मराठवाड्यातील इतर सर्व जिल्हे हे राज्य सरासरीच्या खाली आहेत. (अहवालातील तक्ता ११६ पहा)

२६. शास्त्रीयरित्या तयार केलेल्या मानव विकास निर्देशांकाच्या आधारे मोजमाप केल्यास राज्यसरासरी ०.५८ एवढी येते व नागपूर सोडून विदर्भ, मराठवाड्यातील सर्व जिल्हे या सरासरीच्या खाली आहेत. ही गोष्ट या अहवालाच्या पृष्ठ ११७ वर पुढील शब्दात मांडलेली आहे. :-

“संयुक्त राष्ट्र विकास प्रकल्पाची २००० सालासाठीची मार्गदर्शक तत्त्वे आणि निकष वापरून, राज्यातील परिस्थितीचे विश्लेषण केल्यास, असे दिसले की मराठवाडा आणि विदर्भातील जिल्ह्यांमध्ये मागासलेपणाचे प्रमाण खूपच जास्त आहे. त्यामुळे राज्याचा मानव विकास निर्देशांक केवळ ०.५८ इतकाच येतो. केवळ मुंबई शहर आणि उपनगर, ठाणे, रायगड, सिंधुदुर्ग, पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर आणि नागपूर यांची सरासरी राज्यापेक्षा जास्त आहे. यात केवळ नागपूर हा विदर्भातील एकमात्र जिल्हा आहे. मराठवाड्यातील एकही जिल्हा त्यात नाही.” महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यांचा सरासरी मानव विकास निर्देशांक ०.५८ असतांना अमरावती विभागातील सर्व जिल्हे हे त्या सरासरीच्या खाली आहेत. यवतमाळ जिल्ह्यामध्ये हा निर्देशांक ०.२२ असून गडचिरोलीमध्ये तो ०.२१ इतका कमी आहे.

२७. मानवी जीवनाची स्थिती सुधारण्यासाठी शिक्षणाच्या नितांत आवश्यकतेचे प्रतिपादन या अहवालाच्या सहाव्या प्रकरणात करण्यात आले असून पृष्ठ ६९ वर असे नमूद करण्यात आले आहे की, :-

“मानवी स्थिती सुधारण्यासाठी शिक्षणाची नितांत आवश्यकता आहे. सामाजिक प्रगतीकडे नेणारी ही एक सक्षमीकरणाची प्रक्रिया आहे. मानवी भांडवलाच्या उभारणीमध्ये शिक्षणाची भूमिका अर्थशास्त्रज्ञांना महत्त्वाची वाटते. मानवी हक्कांविषयी जागरूक असलेल्यांना शिक्षण हा मूलभूत हक्क आहे, असे वाटते, तर शिक्षणामुळे जाणीवा रुंदावतात आणि व्यक्तीचा नागरी जीवनातला सहभाग वाढतो, हे राजकारणी लोक ओळखून असतात. मानवी विकासाची प्रक्रिया जोम धरेल, तसे लोकांच्या जीवनमानात बदल घडून आणणारी एक आवश्यक यंत्रणा म्हणून शिक्षणाचे स्थान महत्त्वाचे राहिल. थोडक्यात सांगायचे, तर 'शिक्षण' हा एक कळीचा शब्द बनून राहिल.

संधीचा विस्तार आणि कौशल्याची वाढ यावर मानव विकास अवलंबून असतो, या मधले गृहीतक असे आहे की, शिक्षणाचा प्रत्येक टप्पा हा व्यक्तीला अधिकाधिक क्षमतेकडे नेतो, कारण एकेका पायरीवर मनुष्य नवनवीन गोष्टी आत्मसात करत असतो. आणखी एक गृहीतक असे आहे की, शिक्षणामुळे माणसाला आपल्यासमोर असणाऱ्या पर्यायांमधून नेमकी कशाची निवड करावी, त्याचे भान येते.”

२८. एका बाजूला शिक्षण या विषयाचे मानवी विकासामध्ये काय स्थान आहे याचे रसभरित वर्णन करणारे अहवाल प्रसिद्ध करायचे व दुसऱ्या बाजूला वेतनेत्तर अनुदानात ६५ ते ७५ टक्के कपात करणारे

शासननिर्णय निर्गमित करावयाचे व त्याचवेळी प्राथमिक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक शाळांचे व महाविद्यालयांचे करोडो रुपयाचे अनुदान थकविण्याची कृती करावयाची हा केवढा मोठा विरोधाभास म्हणावा लागेल. या अहवालाच्या पृष्ठ १२३ वर असे म्हटलेले आहे की, :-

“वर्तमानकालीन महाराष्ट्र हा विरोधाभास अलंकाराचा उत्तम नमुना ठरू शकेल. एका बाजूला भरभराट तर दुसऱ्या बाजूला जीवघेणी टंचाई, त्याचबरोबर समाजातील अस्थिरता आणि स्त्री-पुरुषांमधील असमानता मुख्य म्हणजे हे सारे या लोकशाहीच्या युगात घडते आहे आणि 'मानवी अधिकार' 'लोकशाहीतील लोकांचा सहभाग' असे शब्द परवलीचे झाले आहेत तसेच जागतिकीकरण (ग्लोबल व्हिलेज) सायबर विश्व आणि त्यातील व्हर्च्युअल रिअॅलिटी या बुद्धीजीवींच्या नकली वास्तविकतेबरोबर भौतिक पातळीवरील भूक, गरिबी, पर्यावरणाचा न्हास, आर्थिक आणि सामाजिक शोषण या वास्तवामुळे बहुसंख्याकांना चटके बसत आहेत. समाजातील या चमत्कारिक मिश्रणामुळे माणसामाणसांमधील दरी वाढते आहे. त्याचबरोबर लोकांचे आर्थिक आणि सामाजिक जीवनही असुरक्षित बनत चालले आहे.”

२९. या मानव विकास अहवालाचे उद्दिष्ट काय आहे हे या अहवालाच्या पृष्ठ १२३ वर पुढील शब्दात विदित केलेले आहे. :-

“अर्थात, त्याचवेळी ही दुखणी दूर करून सर्वांना समान न्याय मिळावा म्हणून महाराष्ट्र प्रयत्नशीलही आहे. घटनाचक्रातील ही सारी गुंतागुंत लक्षात घेऊन, लोकांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी उपाय सुचविणे, हे या मानव विकास अहवालाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे.”

अहवाल प्रकाशनाचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी या अहवालामध्ये अनेक उपाय सुचविण्यात आले आहेत. राज्य नियोजन मंडळाच्या अध्यक्षांनी केलेले जे “सिंहावलोकन” या अहवालामध्ये दिलेले आहे, त्यात “इथून पुढच्या काळात शिक्षण, आरोग्य, पिण्याचे पाणी, रोजगार निर्मिती अशा सामाजिक महत्त्वाच्या क्षेत्रात गुंतवणूक वाढविण्याची जबाबदारी राज्याला पार पाडावी लागेल” अशी सर्वात महत्त्वाची उपाययोजना सुचविलेली आहे. उपरोक्त उपायामध्ये गुंतवणूक वाढविण्याचे सर्वात महत्त्वाचे व पहिले क्षेत्र म्हणून 'शिक्षण' या विकासक्षेत्राचा उल्लेख करण्यात आलेला आहे. ही गुंतवणूक वाढविण्याचे बाजूला राहिले पण ती वेतनेत्तर अनुदानाच्या बाबतीत महाविद्यालयाच्या स्तरावर ६५ ते ७५ टक्के कमी करण्याची व इतर स्तरावर ९० टक्क्यांच्यावर कुंठीत करण्याची/प्रलंबित ठेवण्याची उपाययोजना ही निर्लज्जपणाचीच म्हणावी लागेल. असा अहवाल तयार करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाचा निधी मिळतो म्हणून वापरायचा, भारताच्या नियोजन आयोगाचा निधी मिळतो म्हणून वापरायचा, तो वापरून अहवाल तयार करायचा, अहवाल तयार करतांनाची मार्गदर्शक तत्त्वे (निकष व मापदंड) त्यांनी ठरवून दिली असल्यामुळे सत्य हे बाहेर येणारच, तसे ते या अहवालातून बाहेर आले तरी आपली चाल मात्र बदलायची नाही असे महाराष्ट्र शासनाने ठरविले आहे काय? या अहवालाच्या शिफारसीशी सुसंगत अशी कृती शासनाला करता आली नाही तर निदान विसंगत असे वर्तन तरी शासनाने करू नये.

- प्रा.वी.टी.देशमुख, विधानपरिषद सदस्य

*****

NUTA BULLETIN (Official Journal of NAGPUR UNIVERSITY TEACHERS' ASSOCIATION) CHIEF EDITOR : Prof. A.G.Somvanshi, Shankar Nagar, AMRAVATI-444 606. EDITOR : Prof. S.S. Gawai 1, Abhinav State Bank Colony, Chaprashi Pura, Camp, AMRAVATI 444 602. PUBLISHER : Prof. S.R. Kalmegh, Lahari Apartment, Keshao Colony, Camp, AMRAVATI 444 602. Type Setting at NUTA Bulletin Office, Phundkar Bhavan, Behind Jain Hostel, Maltekadi Road, Amravati-444 601. PRINTED AT Bokey Printers, Gandhi Nagar, Amravati. (M.S) REGD NO. MAHBIL/2001/4448 Licenced to post without prepayment LICENCE NO. NR/ATI/78/2002 Name of the Posting office : R.M.S. Amravati. Date of Posting : 12.12.2003

If Undelivered, please return to : NUTA Bulletin Office, Phundkar Bhavan, Behind Jain Hostel, Maltekadi Road, Amravati-444 601.

To,.....
.....
.....
.....
.....